

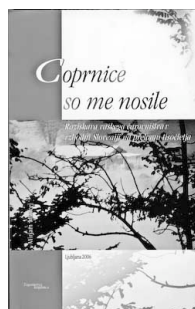
naročito u Bugara, ali i Makedonaca i Srba, gdje sv. Martin kao franački svetac i ispovjednik (lat. *confessor*) nije našao svoje mjesto. Tako npr. 14. studenoga (odnosno vrijeme od 11.-16. ili 21. studenoga, što odgovara tzv. *martinskom vremenu*) istočni Bugari slave *Mratince*, praznik u čast demonskoga bića *mrata* ili *mratinjaka*, žrtvujući mu crnu kokoš, dok se u zapadnih Bugara isti praznik odnosi na "vučji praznik", koji je zabilježen i drugdje u Južnih Slavena. U zapadnokršćanskom svijetu blagdan sv. Martina u stočarskim je krajevima zadržao običaj ritualnoga žrtvovanja kokoši, koji bi valjalo povezati s irskim običajem žrtvovanja pijetla, ali i s *Atanasovdenom* u Bugara, na koji se nadovezuju isti običaji. Na ovom tek natuknutom primjeru razvidna je slojevita raznolikost obilježavanja jednog te istog razdoblja od krajnjeg zapada do istoka.

Autori i izdavači ove vrijedne knjige se nadaju, kako je istaknuto na kraju uvodne riječi, da će *Enciklopedijski rječnik bugarske mitologije* ispuniti izvjesnu prazninu u kulturnom životu Bugara, vjerujući da će ga čitatelji sa zanimanjem prihvatiti. *Bugarska mitologija* po opsežnosti i tumačenju natuknica nadilazi svoje nacionalne okvire i u drugih slavenskih čitatelja potiče naviranje usporednih misli, budući znanja i potičući ideje o novim mitološkim projektima.

Izradom mitoloških priručnika, poput ovog bugarskog, utemeljenih na nacionalnim odrednicama uvelike se pridonosi mitolojskim rekonstrukcijama uopće, koje u novije vrijeme sve više zaokupljaju znanstvene, stručne i književne interese, posebice kada je riječ o mitološkim poveznicama.

Antonija ZARADIJA KIŠ

Mirjam Mencej, Coprnice su me nosile. Raziskava vaškega čarovništva v vzhodni Sloveniji na prelomu tisočletja, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana 2006., 322 str. (Zbirka Županičeva knjižnica; št. 18)

Knjiga Mirjam Mencej *Coprnice su me nosile. Raziskava vaškega čarovništva v vzhodni Sloveniji na prelomu tisočletja* (*Vještice su me zavele s puta. Istraživanje seoskoga vještičarstva u istočnoj Sloveniji na prijelomu tisućljeća*), koja propituje socijalnu i demonsku dimenziju vještičarstva, temelji se na interpretaciji terenskoga gradiva o vješticama, kao što već naslov sugerira, skupljenoga u ruralnim područjima istočne Slovenije, na granici s Hrvatskom, u razdoblju od 2000. do 2001. godine. Inače, terensko istraživanje autorica je provela zajedno sa svojim studentima/studenticama s Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskoga fakulteta u Ljubljani i pritom su zabilježili više od 150 razgovora. U okviru socijalne dimenzije vještičarstva, djelomice slijedeći klasifikaciju vještica koju je uporabila Éva Pócs u knjizi *Between the Living and the Dead: A Perspective on Witches and Seers in the Early Modern Age* (1999.), Mirjam Mencej vrlo pomno tumači razlike i dodire između dviju kategorija vještica – vještice-susjede (zavidne vještice) i seoske vještice.

Nadalje, u okviru socijalne dimenzije vještičarstva Mirjam Mencej upućuje da je čarobnjaštvo, crna magija koja se koristi protiv pojedinaca uvijek razumijevano kao devijacija socijalnih normi i, među ostalim, autorica upućuje na studiju *Witchcraft in Tudor and Stuart*

England: A Regional and Comparative Study (1970) Alana Macfarlanea, koji se u svojim povijesnim istraživanjima koristio sociološkom i antropološkom metodom, a u istraživanjima dokumenata sudskih procesa protiv vještice u Essexu od 1560. do 1650. utvrdio da su optužbe uglavnom bile inducirane zbog međususjedskih odnosa te tenzijama među pojedincima. Time Mirjam Mencej pokazuje kako je iz etnoloških i antropoloških proučavanja sasvim očito da je zavist oduvijek povezivana s destruktivnom moći čarobnjaštva.

Pritom kao jedno od najproširenijih vjerovanja za vještice-susjede dominira klasično vjerovanje o vještici sposobnosti zoometamorfoze, i to uglavnom u krastaču kako bi ukrala mlijeko, kako bi prouzročila svađu među tek vjenčanim parom itd. U okviru navedenoga Mirjam Mencej upućuje na studiju "Folk Medicine as Part of a Larger Concept Complex" (*Arc*, 43, 1987), koju su zajedno napisali Bente Gullveig i Torunn Selberg Alver, gdje uspostavljaju razliku između metamorfoze (kada se osoba metamorfozira u životinju, kao npr. u vukodlaštvo) i pojavu koja je karakteristična za vještice, a riječ je o odjeljivanju duše od tijela koja se nakon demonskih akcija vraća u tijelo. U takvim psihonavigacijama (a rekli bismo da je i riječ o metempsihozama) osobu je moguće vidjeti istodobno na dva mjesta: u njezinoj normalnoj pojavnosti i u obliku duše koju je zadobila tijekom demonske aktivnosti, npr. neke druge osobe ili pak životinje (uglavnom mačke, zeca, krastače, velike crne ptice), ali i apstrakcije (magle, svjetlosti, pare). Navedene psihonavigacijske sposobnosti autorica uspoređuje sa šamanističkim elementima upravo kao što je i Zmago Šmitek takve elemente prepoznao u djelovanjima krsnika/kresnika.

Pored socijalne dimenzije vještice Mirjam Mencej propituje i nadnaravnu, demonsku razinu vještice. Tako noćnu vješticu autorica istražuje na temelju memorata o noćnim susretima s vještici fenomenima u svjetlosnim (raznobojskim) izomorfima ili nevidljivih fenomena, a koji mogu prouzročiti da se pojedinac, koji memoratom svjedoči o navedenom susretu, izgubi na svome putu ili je onesposobljen za nastavak puta (riječ je o nekoj vrsti blokade koju pojedinci pripisuju nadnaravnim vještici činima, moćima). Pritom su opisi takvih pojava slični svjetlosnim fenomenima ili bićima (*ignis fatuus*) koja se susreću u predajama širom Europe pod različitim imenima, npr. *Will-o'-the-wisp*, lutajuće svjećice (svjetlosti litalice, lutajući plamen, duše umrlih, *Irrlichter*). Navedena dimenzija pokazuje kako vjerovanje u vještice počiva na vjerovanju u umrle duše koje nakon smrti (zbog prerane smrti ili nekog grijeha počinjenoga tijekom života) ostaju na graničju između ovoga i onoga svijeta. Kao posebnu zanimljivost navedenih memorata autorica zamjećuje da su njihovi subjekti uglavnom muškarci, što tumači socijalnim podatkom patrijarhalne zajednice u kojoj muški pripadnici često napuštaju granicu sela te time ostvaruju mogućnost zalaženja u granično područje. Određivanjem funkcije navedenih memorata autorica pokazuje kako su se takve priče mogle iskoristiti i kao isprika za kasan dolazak kući zbog npr. moguće pijanke, a osim toga takva su izvješća ponekad mogla biti inducirana i seksualnim fantazijama ili su iskorištena za skrivanje prebračnih seksualnih iskustava kao što su navedenim memoratima pripadnici muške zajednice žensku populaciju mogli držati pod kontrolom, nadzorom da noću ne izlaze iz kuće.

Kao moguću četvrtu kategoriju vještice autorica postavlja i "protuvještice", odnosno protivnike/protivnice vještice i crnomagijskih aktivnosti kojima se pojedinci iz seoske zajednice obraćaju za pomoć.

Nadalje, razlike između socijalne i demonske dimenzije vještice autorica propituje i ostvaruje trima kategorijama – vrijeme, pojava (vještici habitus) i mjesto. S obzirom na kategoriju vremena socijalni aspekt vještice može se ostvariti u bilo koje doba dana i noći, a demonski aspekt strogo je ograničen na noć, hespersko doba (noćne vještice) i u pravilu se odvija u ponoć ili na granici dana i noći. U okviru kategorije vještice pojavnosti (habitusa) socijalni aspekt vještice odnosi na konkretnu osobu-ženu iz seoske zajednice, a demonski aspekt pokazuje da je riječ o apstraktnim vještici fenomenima koji se očituju, primjerice, u svjetlosnim fenomenima. Nadalje, za razliku od konkretne, pojedinačne vještice

iz seoske zajednice, apstraktne demonske vještice uvijek se očituju kao pluralni fenomen. Tragom navedenoga, što se tiče kategorije prostora, susret sa socijalnim aspektom vještice, naravno, odvija se uvijek u okvirima seoske zajednice, dok se nokturalni susreti s nadnaravnim aspektima vješticiarstva (noćne vještice) ostvaruju u liminalnim prostorima (izvan sela – šume, raskršća, u neposrednoj blizini vode). Pritom se seoska vještica nalazi na graničju između zavidne vještice susjeda (u okrilju međususjedskih odnosa) i demonskih noćnih vještica (noćni nadnaravni doživljaji).

Navedenom knjigom Mirjam Mencej podastire da je vjerovanje u vještice još uvijek živo te iako o njima kazivači govore u prošlom vremenu, o njima svjedoče vlastitim iskustvom ili iskustvima poznanika. Osim toga, autorica je utvrdila da navedene tri vrste vještica (odnosno, četiri, ako uzmemo u obzir i protivnike/protivnice vještica) i dvije dimenzije vješticiarstva imaju svoje funkcije, specifičnosti i razlike u načinu obrane i pritom se ostvaruju i različiti diskursi o spomenutim vješticijima fenomenima, a kategorija liminalnosti se pritom očituje upravo kao osobina svih triju vrsta vještica. Naime, i dok se demotehnike susjedske vještice odvijaju na liminalnom prostoru između susjeda, na granici mojega i tvojega prostora, a seoska vještica predstavlja liminalnu osobu na granici sigurnoga svijeta u selu i tuđega svijeta na drugoj strani granice, nadnaravna noćna vještica upravo ostvaruje prodor onoga svijeta u ovaj, naš svijet.

Vjerujem da bi navedena metodološki iznimno koncipirana knjiga, a koja, među ostalim – što bih istakla kao posebno vrijedno – pokazuje današnje stanje vjerovanja u vješticije fenomene, svakako trebala inducirati, čini mi se, dugo očekivani zahvat u našoj folkloristici, etnologiji i kulturnoj antropologiji u ostvarivanju slične "demotehnike" u istraživanju seoskoga vješticiarstva.

Suzana MARJANIĆ

Kulturni bestijarij, ur. Suzana Marjanić, Antonija Zaradija Kiš, Institut za etnologiju i folkloristiku, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2007., 789 str.

Odnos ljudskih bića prema životinjama definitivno se nametnuo kao jedno od važnih etičkih pitanja današnjice pa se i na razini društvenog iskustva i na teorijskoj razini može primijetiti da životinje napokon postaju temom i problemom. Premda zahtjev da se čovjek prema životinjama odnosi s poštovanjem kakvo iziskuje poštovanje života kao takva zasad funkcionira više kao ideja nego kao norma, ipak bi se u činjenici da su se u nas unatrag zadnjih desetak godina počele objavljivati studije, knjige i zbornici iz područja kulturne animalistike trebao prepoznati važan napredak u tom smislu.

Tako valja tretirati djela Željka Zorice *Usnuli čuvari grada Zagreba ili fantastični bestijarij* (1996.) i *Fantastični bestijarij Hrvatske 2* (2000.), kao i knjigu Nikole Viskovića *Životinja i čovjek: prilog kulturnoj zoologiji* (1996.) te zbornik radova *Kulturna animalistika* (1997.). Domaća etnologija, folkloristika i kulturna antropologija poznaju otprije još neke kul-